

Staniaław Świrko

Nieznany kopiariusz poezji Mickiewicza

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 1, 25-50

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

S t a n i s ł a w Ś w i r k o

Dedykuję Panu Profesorowi Stanisławowi Pigoniowi
dziękując za dwukrotne recenzowanie rozprawy

Autor

NIEZNANY KOPIARIUSZ POEZJI MICKIEWICZA

Czterdzieści lat temu, bo w roku 1922, zmarły niedawno w Poznaniu wybitny filolog polski, prof. Witold Klinger, natrafił w Łodzi, w rodzinie Karpińskich, na nieznany zbiór rękopisów z czasów filomackich. Składał się on z pięciu małych tomików formatu 12,5 x 10 cm. Trzy pierwsze tomiki zawierały pieśni Jana Czeczota, własnoręcznie przez niego pisane, tomik czwarty obejmował poezje Tomasza Zana, a w piątym znajdowały się odpisy wierszy Adama Mickiewicza. Rękopisy były pierwotnie własnością córki rektora Uniwersytetu Wileńskiego, a siostry Mickiewiczowskiego druha Franciszka - Zofii Malewskiej, nadwilejskiej Beatrycze licznego grona filomatów i filaretów z Janem Czeczotem na czele. Drogą dziedziczenia przeszły one w posiadanie rodziny Brochockich, a później Karpińskich.

Prof. W. Klinger nazwał cały zbiór "małym archiwum filaretów" i ogłosił o nim w "Tygodniku Ilustrowanym" krótki arty-

kuż, dodając do niego jako ilustrację kilka wierszy J.Czczota. Prócz tego całą zawartość pięciu tomików przepisał własnoręcznie i podarował Bibliotece Seminarium Polonistycznego w Wilnie. Z odpisu tego korzystał Stanisław Stankiewicz przy opracowywaniu swej pracy doktorskiej² oraz Henryk Mościcki przy publikacji poezji T. Zana³. "Małym archiwum filareckim", a szczególnie tomikami Jana Czeczota, zainteresował się również L. Podhorski-Okołów drukując kilka artykułów w "Kurierze Warszawskim" i w "Lechu"⁴.

Tomik odpisów poezji Mickiewicza wzbudził najmniejsze zainteresowanie, być może dlatego, iż prof. W. Klinger określił je jako "odpisy poezji A. Mickiewicza ... wyłącznie znanych", a może i z tych względów, iż historycy literatury mieli do dyspozycji bogate archiwum filomatów w Wilnie oraz kopiariusze O. Pietraszkiewicza, wobec których spuścizna po Zofii Malewskiej nie była rewelacją. Później rzecz cała poszła w zapomnienie.

Po ostatniej wojnie sprawę tzw. "małego archiwum filaretów" przypomniał prof. J. Saloni w obszernym artykule w "Pamiętniku Literackim".⁵ Artykuł informował, iż cztery tomiki "archiwum" zostały uratowane z pożogi wojennej, lecz tomik odpisów poezji Mickiewicza zaginął i uznać go należy "za bezpowrotnie stracony".

Gromadząc materiały do monografii o Janie Czeczocie zainteresowałem się z obowiązku spuścizną po Zofii Malewskiej. Pierwsze cztery tomiki użyczył mi do sporządzenia mikrofilmu prof. inż. Zbigniew Karpiński, za co też składam mu tą drogą serdeczne podziękowania.

Rozpocząłem też poszukiwania tomiku mickiewiczowskiego, lecz początkowo bez skutku. Dopiero wertując księgę inwentarzową zażytków rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej natrafiłem na zbiorek odpisów wierszy Mickiewicza (Rkp. Nr Akc. 6239) zakupiony 16.XI.1951 r. od St. Dobrzyńskiej. Po skonfrontowaniu wymienionego rękopisu z posiadanymi czterema tomikami spuścizny po

Zofii Malewskiej okazało się, iż jest to właśnie ów zaginiony i opłakany przez prof. Saloniego tomik piąty.

Tomik ten podobny jest całkowicie do tomiku czwartego z od-
pisami wierszy T. Zana, a mianowicie: posiada ten sam format,
oprawiony jest w taki sam papier turkusowy z tłoczonym dese-
niem w kształcie rybiej łuski, ma na papierze te same znaki
wodne (I. Whatman 1821) i pisany jest również tą samą ręką, co
poświadcza ołówkowy napis na stroniej pierwszej (podobnie jak
na tomiku wierszy Zana):

"Wiersze Ad. Mickiewicza,
pisał, przed r. 1827, je-
go kolega uniw. Pietkie-
wicz."

Tomik zawiera 33 kartki niepaginowane (numeracja ołówkowa
kart została dokonana podczas mikrofilmowania), w wielu miej-
scach podkreślenia ołówkowe niewiadomej ręki. Tekst zaczyna
się od strony 3, ostatnia strona jest wolna. Pismo rękopisu
jest drobne, lecz staranne i kaligraficzne, natomiast pisownia
tekstów dość archaiczna. Kopista nie zna litery 'j' - zastępu-
je ją 'i' w pozycji przed samogłoskami, a 'y' po samogłoskach;
zamiast 'ks' jest 'x'; przeczenia 'nie' z czasownikami naj-
częściej łączne; zamiast przyimka 'z' w pozycji przed spółgło-
skami bezdźwięcznymi przeważnie 's'. Występują również w tek-
stach cechy regionalnej wymowy kreskowej: '-ow' zamiast '-ów',
twarde 's,z' zamiast 'ś,ź', 'szcz' zamiast 'szcz' i in.

Kopiarz poezji Mickiewicza (KPM)-tak go bowiem będę dla
skrótów nazywał - obejmuje w sumie odpisy 36 wierszy A. Mickie-
wicza z okresu wileńsko-kowieńskiego i odessko-moskiewskiego,
przy czym niektóre wiersze mają tytuły inne niż powszechnie
przyjęte w druku i opatrzone są nieraz szczegółowymi datami.
Wedle kolejności zapisów brzmią one następująco: 1. "Do Niem-
na", 2. "Do M.", 3. "Do mojej przyjaciółki", 4. "Sen z Bayro-
na", 5. "Don Carlos z Szyllera", 6. "Euthanasia z Bayrona",

7. "Nowy rok 1824", 8. "Basza", 9. "Z Imionnika Z", 10. "Sonet", 11. "Sonet", 12. "Sonet do Pupilli", 13. "Sonet", 14. "Sonet", 15. "Sonet", 16. "Sonet", 17. "Dobranoc", 18. "Sonet", 19. "Sonet do Donny Giovanni", 20. "Sonet Dobrywieczór", 21. "Sonet do M.", 22. "Sonet Benedetto il Giorno", 23. "Rendes vous w gaju Belo", 24. "Sonet", 25. "Sonet", 26. "Sonet pisany na Krymie na Czyczyrdacnu", 27. "Wizyta", 28. "Sonet", 29. "Donna Giovanna", 30. "Zmartwychwstanie", 31. "Rozmowa", 32. "Elegia godzina", 33. "Dwa słowa", 34. "Do I.S. wiersz z Imionnika", 35. "Niepewność", 36. "Elegia".

Początkowa radość z odnalezienia zaginionego kopiariusza poezji Mickiewicza była jednak przedwczesna, wkrótce bowiem okazało się, iż z wymienionych odpisów korzystał już w roku 1955 prof. E. Sawrymowicz, nie wiedząc (podobnie jak i kierownictwo działu rękopisów Biblioteki Narodowej), iż jest to poszukiwany tomik piąty z "małego archiwum filaretów". Informacje o kopiariuszu Pietkiewicza podał prof. Sawrymowicz w krótkiej notce w "Pamiętniku Literackim"⁶ oraz w Dodatku krytycznym do pierwszego tomu wydania jubileuszowego (s. 43, 44, 50, 52). Sam albumik nie doczekał się jednak opracowania ani przedruku, a ciekawe odmianki jego tekstów nigdzie nie zostały przytoczone.

Dlatego też podjęcie tematu napoczętego przez prof. E. Sawrymowicza lat temu osiem wydaje się być zabiegiem słusznym i celowym i to z dwóch zasadniczych względów: po pierwsze - KRM liczy już sobie przeszło 130 lat, a nigdzie dotąd nie był opracowany; po drugie - większość utworów w nim podanych wykazuje daleko idące odmianki tekstowe i to zarówno w stosunku do autografów jak do pierwodruków. Różnice te są przy tym tego rodzaju, iż w żaden sposób nie można ich złożyć na karb błędów przepisywacza.

Warto wreszcie podać i argument trzeci, wysunięty przez prof. Sawrymowicza we wspomnianej już notce w "Pamiętniku Literackim"

"... wobec zaginięcia albumu Moszyńskiego i kopia-
riusza Pietraszkiewicza albumik ten (Pietkiewi-
cza wrzósł w swojej wartości jako jedyny bodaj dziś
zachowany zbiór odpisów dokonanych zapewne bezpo-
średnio z autografów, a w każdym razie przez osobę
blisko Mickiewicza stojącą".

Dla ustalenia istotnych wartości oraz czasu powstania ko-
piariusza nieodzowne jest porównanie jego zawartości z naj-
wcześniejszymi autoryzowanymi wydaniem dzieł Mickiewicza, a
więc przede wszystkim z moskiewskim wydaniem "Sonetów" z 1826
r. oraz z wydaniem petersburskim "Poezji" z 1829 r.

W KPM znajduje się łącznie 18 sonetów z wydania moskiew-
skiego, w tym 17 odesskich: I, II, III, IV, V, VIII, X, XI, XII, XIII,
XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX oraz jeden krymski (XIV). Wszyst-
kie z wypisanych w KPM sonetów wykazują mniejsze lub większe
różnice tekstowe w stosunku do edycji moskiewskiej. Dla przejr-
zystości relacji omówię tu jednak tylko różnice poważniejsze,
kilkuwierszowe lub zmieniające kompozycję utworu.

Pierwszym z sonetów, a jednocześnie pierwszym w ogóle utwo-
rem figurującym w KPM, jest sonet VIII - "Do Niemna". Jest rze-
czą wielce znamioną, iż sonet ten ma w odpisie wersję pier-
wotną, zgodną z redakcją szczorsowską z 1821 r. i z fotokopią
autografu znajdującą się w Muzeum Mickiewicza w Warszawie, a
różni się zasadniczo od sonetu VIII w wydaniu z 1826 r.

Pozostałe sonety (17) występują zwartą grupą w środkowej
partii kopiariusza po wierszach: "Nowy Rok 1824" i "Basza". Ko-
lejność sonetów jest jednak inna niż w wydaniu moskiewskim,
niektóre z nich posiadają też odmienne tytuły.

Pierwszym z tej grupy jest sonet XI, "Rezygnacja". W odpi-
sie tytułu nie ma, a różnice wyrazowe dotyczą wierszy: 2, 5, 12,
13 i 14. Sonet następny, XII, ma w kopiariuszu tytuł: "Sonet
do Pupilli". Drobne różnice tekstowe występują w 7 wierszach.
Podobnie drobne lecz liczne odmianki tekstowe wykazują w KPM
sonety: XIII, XIV, XV, XVI i XVII. Sonet XX w kopiariuszu jest
o tyle ciekawy, że zamiast nagłówek występującego w edycji

moskiewskiej: "Pożegnanie. Do DD" posiada tytuł: "Sonet do Donny Giovanni".

Niezmiernie interesujący jest odpis sonetu III. W wydaniu moskiewskim oznaczony tylko cyfrą III, ma w kopiariuszu tytuł: "Sonet do M". Odmiiany tekstowe są bardzo poważne i występują w wierszach: 1, 4, 5 i 8. Zwrotki 3 i 4 (w.9-14) są całkowicie inne. Brzmia one w KPM następująco:

Nie wielbią cię okrzyki ni głośnie oklaski,
Słodycz postaci twojej i ubioru skromność
Podobała się wszystkim, nie dziwna nikomu.

Jak anioł gdy przeleć pokrywszy swe blaski,
Czują wszyscy w milczeniu niebieską przytomność,
Ile cieszą się z gościa nie widząc go w domu.

Mamy więc tu do czynienia z zupełnie odmienną redakcją obu końcowych tercetów sonetu. Sonet następny, X, posiada również inny tytuł. W pierwodruku moskiewskim brzmi on: "Błogosławieństwo. Z Petrarki". a w KPM: "Sonet Benedetto il Giorno". Różnice słowne, stosunkowo niewielkie, występują w wierszach: 4, 8, 14.

Podobnie odmienny tytuł wykazuje następny w kopiariuszu sonet IV. Brzmi on: "Rendes vous w gaju Belo", a nie jak w pierwodruku: "Widzenie się w gaju". Tekst wykazuje zmiany dość istotne, jedno-lub kilkuwyrazowe w wierszach: 1,2,3,5,9,10.

Sonet XVIII, mający w edycji moskiewskiej nagłówek: "Do DD Wizyta", w kopiariuszu jest bez tytułu. Różnice w tekście nieznaczne. Podobnie niewielkie odchylenia od wydania moskiewskiego wykazuje następny w kopiariuszu sonet V.

Natomiast różnice istotne występują w sonecie XIX. Ma on w odpisie tytuł: "Wizyta", a nie "Do wizytujących" jak w pierwodruku. Odmiiany kilkuwyrazowe wykazują wiersze: 1,5,8, a zakończenie jest całkiem inne.

W pierwodruku moskiewskim sonet kończy się trójwierszem:

I grzeczność ma na ustach, a coś złego w oku:
Wiesz, jak ich trzeba witać. - Bywaj zdrow, bądź zdrowa!
A kiedy ich masz znowu odwiedzić? - Po roku.

W kopiariuszu trójwiersz ten ma brzmienie następujące:

I grzeczności ma w ustach, a coś złego w oku,
Chcesz im być miłym gościem, powiedz te dwa słowa:
Panu najniższy służa, a pani bądź zdrowa.

Wedle klasycznych założeń sonet winien być zbudowany jak osa, tj. mieć żądło w odwłoku. Pod tym względem pierwotna pointe'a wcale nie była gorsza od następnej. Jeśli ją jednak poeta zmienił, to uczynił to najprawdopodobniej ze względów wersyfikacyjnych, dając pierwszeństwo petrarkowskiej zasadzie rymowania tercetów. (cde, cde) przed ronsardowską (cd, cd, ee).

Ostatnim sonetem odesskim występującym w kopiariuszu jest sonet I "Do Laury". Trudno w tym wypadku mówić o takich czy innych odmiankach tekstowych: poza identycznym wierszem pierwszym są to właściwie dwie, całkowicie różne redakcje. Oto pełne brzmienie tego sonetu według KPM:

Sonet

Ledwie ciebie zobaczył, jużem się zapłonił,
Jużem ciebie jak dawną znajomą powitał;
Rumieniec, który wówczas w licu twem roskwitał,
Nie zaćmił rysów twoich ale je odsłonił.

Ledwie pierwszy raz wdzięczny spiewek twój zadzwonił,
Jakobym w ziemi cudzej głos ojczysty schwytał,
Jakby mnie ktoś u obcych po imieniu pytał;
Jeszcze nie domówiła, jużem łzy uronił.

Moją twarzą, mym głosem czyliż równie wzruszę?
Ach, niechaj oczy twoje przyznać się nie boją!
Bo chociaż znam przeszkody, które nas rozdwoją,

Które łamiąc daremnie czoło i pierś skruszę;
Ślub ziemski już innego darzy ręką twoją,
Lecz mi Bóg wprzód jeszcze poślubił twą duszę.

Z sonetów krymskich, jak to już wspomnieliśmy uprzednio, znajduje się w KPM tylko jeden sonet, XIV. W pierwodruku tytuł jego brzmi "Pielgrzym", a w odpisie natomiast: "Sonet pisany na Krymie na Czyczyrdachu". Najważniejszą odmianą różniącą obie redakcje jest zwrotka druga:

Łitwo! czy wdzięczniej grały tve sumiące lasy
Niż słowiki wśród laurów, pośród skał krynice?

Czyliż weselszy twoje deptać trzęsawice
Niż rubinowe morwy, złote ananasy?

W edycji moskiewskiej zwrotka ta ma formę inną:

Litwo! Piały mi wdzięczniej tve szumiące lasy
Niż słowiki Bajdaru, Salhiry dziewice;
I weselszy deptałem twoje trzęsawice
Niż rubinowe morwy, złote ananasy.

W redakcji późniejszej poeta przetransponował więc całą zwrotkę z formy pytającej na orzekającą, dodając przy tym dwa wyrazy orientalne: "Bajdaru i "Salhiry". Utwór niewątpliwie zyskał na egzotyce, czy jednak zyskał na artyzmie - trudno z całą pewnością orzec. Wydaje się, że wersja pierwotna oddawała w sposób subtelniejszy uczucie tęsknoty za utraconą ziemią rodzinną i lepiej była wkomponowana w całość sonetu zbudowanego na szeregu zdań pytających.

Z odmianek wyrazowych wskazać wypada na wiersze 1 i 12. Dwa pierwotnie użyte rzeczowniki: "dziedzina" i "ojczyzna" wymienił poeta na inną parę: "krajina" i "dziedzina". Wyrugowany więc został rzeczownik: "ojczyzna". Być może jest to już wpływ cenzury moskiewskiej.

x x
 x

Odkładając omówienie dalszych wniosków do części końcowej rozprawki, przejdźmy z kolei do porównania reszty odpisów z wydaniem petersburskim "Poezji" A. Mickiewicza z 1829 r. W tomiku I tej edycji znajdują się dwa wiersze figurujące jednocześnie w kopiariuszu: "Nowy Rok" i "Sen z Lorda Byrona", a w tomiku II dalsze utwory: "Renegat", "Godzina-Elegia", "Do DD", "Rozmowa, "Do DD - Elegia", "Sen" - razem 8 wierszy, oczywiście nie licząc sonetów, które tu weszły na podstawie edycji z 1826 r.

Kopia "Nowego Roku" w zestawieniu z wydaniem petersburskim, wykazuje odmianki wyrazowe lub kilkuwyrazowe w wierszach: 2,4,

8,11,21,25,26,29,31 i 32. Najciekawsza jest odmianka w zwrotce pierwszej. Wprowadza ona inną parę rymów i wplata do tekstu imię poety:

Skonał rok stary - z jego popiołów wykwiła
Feniks nowy - już w złotej wschodu bramie;
Świat go cały nadzieją i życzeniem wita:
Czego przed Nowym rokiem żądać masz Adamie?

Wiersz nie posiada też podtytułu: "Myśl z (Jean Paul) Richtera", a pod tekstem jest dopisek: "ostatniego Grudnia 1823".

Drugi wiersz - "Sen z Bayrona" - tak bowiem brzmi tytuł odpisu - należy niewątpliwie do najciekawszych pozycji KPM, a to z tej racji, że różni się zasadniczo od wydania petersburskiego. Posiada 196 wierszy, czyli o 6 więcej niż w druku, w tym 55 wierszy całkowicie innych, 52 w. z odmiankami jedno- lub kilkuwyrazowymi, a tylko 89 w., czyli 45%, bez zmian.

Również liczne różnice, bo aż w 45 wierszach, wykazuje ten odpis w stosunku do wcześniejszego, nota bene bardzo niedbałego, pierwodruku w "Dzienniku Warszawskim"⁷.

Wiadomo, iż Mickiewicz dokonał tłumaczenia "Snu" około 1823 r., lecz do wydania petersburskiego cały tekst gruntownie przedredagował. Jest wielce prawdopodobne, iż omawianą tu kopię sporządzono z tej właśnie pierwszej redakcji.

Autograf "Snu" ani pierwszej, ani drugiej redakcji nie dochował się. W zbiorach Kronenberga w Warszawie był jedyny drobny i uszkodzony jego fragment składający się z 12 wierszy (w. 94-105) bez początkowych sylab. Porównanie kopii z przedrukiem wymienionego fragmentu w "Ruchu Literackim"⁸ (oryginał spłonął podczas ostatniej wojny) wykazuje wielkie podobieństwo obu tekstów.

Brak autografu jak i niedbały pierwodruk warszawski wydają się podnosić znaczenie omawianego tu odpisu pierwszej redakcji "Snu" i uzasadniać konieczność jego przedruku.

Tzw. ballada turecka "Renegat" nosi w kopiariuszu tytuł "Basza". Obok tytułu widnieje data: "11/24 września 1824". Jest

to najprawdopodobniej odpis z improwizacji Mickiewicza, która miała miejsce na wieczorku filareckim u adwokata Stanisława Galickiego przed wyjazdem filomatów do Rosji.

Kopia wykazuje w stosunku do edycji petersburskiej kilka różnic wyrazowych oraz dość stylistycznie nieporadny dwuwiersz początkowy:

Czy się to stało, czyli się stanie
Może niewiele lat temu.

W wersji drukowanej wstęp ten otrzymał już formę artystyczną:

Co się niedawno stało w Iranie,
Opowiem światu całemu.

Podobnie niedopracowaną stylistycznie formę ma też w odpisie zakończenie:

Renegat został nieżywy.

Inne różnice są drobne.

"Elegia godzina". Tekst zgodny z edycją petersburską z jedną wszakże poważną różnicą. Mianowicie po w. 48 występuje sześciowiersz, którego wydanie petersburskie nie posiada:

Patrz, weszła na mem oknie wędrowna roślina
Lecz nie ma liściom miejsca, już gałązki zgina,
Kiedy te zwiędła, ziarno zmuszone umierać,
Tak i ja nie mam przed kim mych skarg rozpościerać;
Gorzki ten owoc cierpień, kiedy w ustach skona,
Pewnie i w sercu potem zamorzę nasiona.

Fragment ten jest artystycznie dojrzały i obrazowy - dlaczego więc poeta odrzucił?

Wiersz 48, poprzedzający bezpośrednio opuszczony cytat, brzmi:

Wszak jest nadzieja w czasie i milczącej dumie.

A znów wiersz następujący bezpośrednio po wymienionym sześciowierszu zaczyna się od słów:

Lecz nadzieje dalekie!...

Wspomniany fragment rozbił więc ciągłość wątku poetyckiego o nadziei i psuł kompozycję całości. Musiał więc odpaść, albo pociągał za sobą konieczność przebudowy pewnej części utworu.

Mickiewicz, przygotowując redakcję do druku, wybrał rozwiąza - nie pierwsze i wspomniany sześciowiersz świadomie opuścił.

"Donna Giovanna". W wydaniu petersburskim wiersz na tytuł: "Do DD". Różnice wyrazowe występują w wierszach: 2, 3 i 9, a w w. 1 jest błąd kopisty, który zamiast "piemzożka" zapisał "pisczałka". Błąd ten, tak rażący i w tak charakterystycznej dla ówczesnej wymowy wileńskiej formie, może być poczytany za argument, iż przepisywacz sporządzał swe kopie z autografu, u Mickiewicza często trudno czytelnego. Mogło być jednak inaczej.

"Rozmowa". Tytuł identyczny jak w wydaniu petersburskim i tekst bez zmian.

"Elegia". W wydaniu petersburskim nagłówek brzmi: "Do D.D. Elegia". Wiersz ten trzeba również zaliczyć do grupy najciekawszych w kopiariuszu. Odmiany tekstowe w stosunku do edycji z 1829 r. są liczne i istotne, a dotyczą wierszy: 2 - 3, 5-10, 13-14, 17, 19-20, 24, 26, 28, 41-42, 45-46.

Najciekawszą odmiankę prezentują wiersze 5-10:

Myśli me na torturach, we krwi mojej burza,
Raz mię zapał w otchłaniach piekielnych zamurza,
Znowu ku niebu wznosi, a zawsze daremnie.
Lecz w duszy być nie możesz, patrz głęboko w mnie,
Usta mię źle tłumaczą, zawodzą źrenice,
Czas tylko w sercu mojem odkryłby skarbnice

W edycji petersburskiej fragment ten ma zupełnie inną redak - cję i jest o dwa wiersze dłuższy:

Myśli me na torturach, w uczuciach mych burza,
To mi gniew serce miota i czoło zachmurza,
To mię smutek w ponure zadumanie wtrąca,
To nagle oczy zaćmi żalu żza gorąca.
Ty albo od mych gniewów uciekasz ze wstętem,
Albo lękasz się nudy z żakosnym natrętem.
Ty mię nie znasz, namiętność zaćmiła me lice,
Ale spójrzj w głąb duszy, tam znajdziesz skarbnice

Obie redakcje mają tę samą treść: przedstawiają obraz duszy ludzkiej, namiętnej i wewnętrznie skłóconej, obie jednak malują go w zgoła inny sposób. Pierwsza operuje jakąś techniką patetyczną - kosmiczną w układzie pionowym: otchłani - niebio-

sa, druga natomiast opiera się na terminologii psychologicznej i wypunktowaniu trzech stanów uczuć ludzkich: gniewu, smutku i żalu.

Odrzucenie pierwszej wizji poetyckiej na rzecz drugiej jest ciekawym przyczynkiem do ewolucji formy artystycznej u Mickiewicza.

Interesujące jest również inne zakończenie wiersza. W kopiariuszu brzmi ono:

A jeśli by los jeszcze falę jaką rzucił,
Jak syrena bym nad nią wzbijał się i mucił.

Do druku poeta redakcję tę zmienił zastępując ją innym dwuwierszem opartym jednak na tym samym motywie antycznej syreny:

Chociażby los groźnymi falami powiewał
Jak syrena bym nad nie wzbijał się i śpiewał.

"Zmartwychwstanie". W wydaniu petersburskim wiersz ma tytuł: "Sen". Kopia wykazuje różnice wyrazowe w następujących wierszach: 8,9,10,12,20. Różnic tych nie można złożyć na karb błędów kopisty, gdyż tę samą wersję posiada bezimienny pierwodruk wileński z 1827 r., tylko że tam wiersz nosi tytuł: "Przebudzenie"⁹.

Porównując wersję KPM z redakcją petersburską "Snu" widać wyraźnie intencję korektury autorskiej: Mickiewicz świadomie stonował wybujały erotyzm pierwszej redakcji zastępując wyrazy: "łono", "piersi" (w. 9,12,20) wyrazami: "usta", "lica".

W KPM jest w sumie 26 wierszy, które występują bądź w edycji "Sonetów" z 1826 r., bądź w "Poezjach" wydania petersburskiego z 1829 r.

Pozostałe 10 utworów kopiariusza ukazało się drukiem dopiero w wydaniu paryskim z 1844 r., albo też jeszcze później. Niektóre z nich miały też swe wcześniejsze przedruki w czasopiśmie. Dla pozycji tych za tekst podstawowy przyjmuję wydanie jubileuszowe z 1955 r. i skrót WJ.

"Do M." (Precz z moich oczu...). W stosunku do tekstu z wydania paryskiego 1844 r.: (i WJ) kopia wykazuje zmiany niewielkie w wierszach: 3-4, 8, 26, 32, 34, 36.

Najważniejsza odmianka w w. 3-4 brzmi:

Precz z mej pamięci! ... posłucham rozkazu,
Lecz pamięć będzie na rozkazy głucha.

Charakterystyczna jest też odmianka w w. 35: "zatrzepioce" zamiast "załopocze". Zgodna jest ona z poprawką Mickiewicza na egzemplarzu "Poezji" ofiarowanym w r. 1837 Pągowskiemu. Poprawkę tę wprowadziło też WJ.

Odpis wykazuje też pewne różnice w stosunku do pierwodruku w "Dzienniku Warszawskim"¹⁰, których jednak, ze względu na szczupłość miejsca, omawiać nie będę.

"Don Karlos". Tekst odpisu różni się znacznie od autografu ze spuścizny po Fr. Malewskim, natomiast wykazuje bardzo duże podobieństwo do pierwodruku w "Zniczu"¹¹, z tym wszakże uzupełnieniem, iż fragmenty usunięte tam przez cenzurę znajdują się w odpisie w pełnym brzmieniu.

W stosunku do WJ różnice występują w wierszach: 111-112, 140-144, 146, 148, 150, 160, 162-163, 165, 185, 259, 272, 285, 293.

Co może przynieść analiza tych odmianek, trudno przewidzieć wymaga to bowiem drobiazgowych studiów. W każdym razie już dzisiaj na podstawie tekstu odpisu, można zgłosić drobną, lecz istotną poprawkę do wiersza 165 w scenie II.

W kopiariuszu ma on brzmienie następujące:

Miałeś sprawę ludzkości zasłaniać niezłomnie?
a w autografie:

Miałeś ludzkości sprawę podeprzeć niezłomnie?
Redakcja "Zniczu", usuwając ze względów cenzuralnych wiersze 157-164, musiała zmienić w. 165, by całości nadać logiczne brzmienie. Wiersz ten otrzymał więc wersję redakcyjną:

Coś miał sprawę ludzkości zasłaniać niezłomnie?...

W wydaniach, zarówno narodowym jak i jubileuszowym, włączono do sceny II usunięty przez cenzurę fragment, lecz zniekształcony wiersz 165 pozostawiono bez zmian. Po naprawieniu tej usterki zbędny też będzie przecinek po wierszu 164.

Przytoczony tu drobniak dowodzi, iż omawiany kopiariusz może się przydać przy opracowywaniu wydania krytycznego dzieł Mickiewicza do niejednego podobnego zabiegu kosmetycznego.

Dalsze trzy pozycje kopiariusza wykazują całkowitą zgodność z tekstami WN i WJ. Są to wiersze:

1. "Do mojej przyjaciółki" (Oby mi teraz ...)
2. Sonet - "Rozeszliśmy się wczora ..."
3. Sonet - "Gdzie dawniej zrzenicami ..."

Wiersze: "Do mojej przyjaciółki" i "Rozeszliśmy się wczora..." drukowane były po raz pierwszy przez Kallenbacha na podstawie odpisów O. Pietraszkiewicza.¹²

Wiersz trzech drukował w 1827 r. "Dziennik Wileński" pod inicjałami MA.¹³ Autorstwo tego wiersza przypisał Mickiewiczowi H. Kopia¹⁴, a potwierdził odpis Pietraszkiewicza. Identyczność tekstowa wyżej opisanych trzech utworów z odpisami KPM ma swoją specjalną wymowę, którą udokumentuję w końcowej części artykułu.

"Dwa słowa". Wiersz ten drukowany po raz pierwszy w "Zniczu" w 1835 r. jest również zgodny z odpisem KPM.

"Euthanasja". W stosunku do tekstu WJ, który został oparty na wydaniu paryskim z 1844 r. i na pierwodruku w poznańskim wydaniu "Poezji" z 1828 r., kopia wykazuje odmianki wyrazowe w następujących wierszach: 4, 7, 8, 17, 24, 33.

"Z Imionnika Z" (Ilekroć ujrysz...). Tekst WJ oparty jest na nie istniejącym już dzisiaj autografie ze zbiorów Kronenberga w Warszawie. Odpis KPM jest zgodny z WJ, a więc i ze zniszczonym autografem. Kopia nie posiada tytułu "Żeglarz" podobnie jak przedruki w "Dzienniku Wileńskim"¹⁵ i w "Zniczu"¹⁶, z którymi różni się jedynie drobniakami.

"Niepewność". Odpis KPM pokrywa się całkowicie z wersją "Dziennika Wileńskiego"¹⁷, a tylko drobne różnice wykazuje w stosunku do WJ, opierającego tekst wiersza na tzw. "Albumie Moszyńskiego" i WN.

"Do JS wiersz z Imionnika" (Nieznajomej, dalekiej...). Dzieje tego wiersza opisał szczegółowo prof. St. Pigoń i podał podobiznę autografu¹⁸. Odpis kopiariusza różni się w w. 2, 5 i 6 od autografu. Najciekawsza odmianka występuje w w. 5, który zamiast wersji Atg-"przechodzeń" i WN-"wędrowiec" podaje wersję trzecią - "podróżny". W kopiariuszu wiersz ten ma inny tytuł i nie posiada dopisku określającego datę jego powstania.

x x x
x

Przeprowadzona tu konfrontacja zawartości kopiariusza z wydaniem moskiewskim "Sonetów" z 1826 r., z edycją petersburską "Poezji" z 1829 r. oraz wczesnymi pierwodrukami i wydaniem jubileuszowym upoważnia do jednego generalnego wniosku:

o d p i s y n i e m o g ły b y ć s p o r z ą d z o -
n e z a u t o g r a f ó w b ę d ą c y c h p o d s t a -
w ą e d y c j i m o s k i e w s k i e j z 1 8 2 6 r.
c z y p e t e r s b u r s k i e j z 1 8 2 9 r., l e c z
m u s i a ły p o w s t a ć w o p a r c i u o a u t o -
g r a f (w z g l ę d n i e a u t o g r a f y) r e d a k -
c j i w c z e ś n i e j s z e j.

Za wnioskiem takim przemawiają bardzo liczne i istotne odmiany tekstowe poszczególnych wierszy, mające swe potwierdzenie w wielu wypadkach we wcześniejszych przedrukach lub zachowanych autografach. W celu lepszego udokumentowania tego wniosku przeprowadzam jeszcze dodatkową konfrontację z największym zbiorowym autografem poezji Mickiewicza z okresu pobytu jego w Rosji, tj. z tzw. "Albumem Moszyńskiego". Ponieważ oryginał tego autografu zaginął w czasie ostatniej wojny, za podstawę porównania biorę z konieczności przedruk literalny B. Gubrynowicza¹⁹. Przy omawianiu tekstów będę się posługiwał dla niego skrótami ADM oraz skrótami stosowanymi poprzednio.

W KPM znajduje się w sumie 18 utworów, które występują również w AIM. Są to pozycje (wg. kolejności KPM): 2, 8, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36.

Zestawienie tekstów wymienionych 18 wierszy KPM z odpowiednimi tekstami AIM daje wyniki bardzo interesujące, które w ocenie sumarycznej wyglądają następująco:

1. Teksty identyczne w obu rękopisach.

Sonety: I ("Do Laury"); V (Potępi nas świętoszek ...): XVIII (Ledwie wnijdę...); "Dwa słowa"; "Niepewność"; "Elegia" (Gdybyś ty na dzień jeden...) oraz "Donna Giovanna" (Moja pieszczotka) - pominawszy oczywisty błąd przepisywacza w formie "pisczałka". Razem wierszy 7.

2. Teksty z różnicami drobnymi.

Sonety: III (Nie szukany twój ubiór...); IV ("Widzenie się w gaju"); X ("Błogosławieństwo"); XVII ("Dobry wieczór"); XIX ("Do wizytujących"); "Sonet pisany na Krymie na Czyczyrdachu" (XIV "krymski"); "Zmartwychwstanie" ("Sen"); "Renegat"; "Rozmowa"; "Elegia godzina". Razem wierszy 10.

3. Teksty z różnicami dużymi.

"Do M" (Precz z mej pamięci...).

Zestawienie to wykazuje, iż podobieństwo wyszczególnionych tu 18 pozycji KPM i AIM jest wysokie, co by mogło usprawiedliwić domysł, że kopista mógł korzystać właśnie z tego rękopisu.

Sprawa nie jest jednak tak prosta, komplikują ją bowiem inne względy, które rzucają nowe światło na wzajemny stosunek obu rękopisów. Mianowicie w niektórych tekstach AIM Mickiewicz pewne partie wierszy przekreślał, a u góry dopisywał redakcję nową, która później weszła do druku. Otóż teksty KPM z reguły pokrywają się nie z wersją dopisaną, ale wcześniejszą, przekreśloną.

I tak np. w sonecie IV ("Widzenie się w gaju") poeta napisał w w. 5 (AIM):

Daj mi dłoń, ucałuję, ach przynajmniej w nogę...

- następnie jednak tekst ten przekreślił i dopisał wersję nową:

Pozwól uściskać dłonie, ucałować nogę.

W KPM występuje właśnie forma wiersza pierwotna, przekreślona przez poetę.

W sonecie XIX ("Do wizytujących") rzecz się ma podobnie.

Wiersze 13-14 otrzymały pierwotne brzmienie następujące:

Chcesz im być miłym gościem, powiedz te dwa słowa:

Panu: najniższy służą, a pani: bądź zdrowa.

Nad dwuwierszem tym poeta dopisał nową redakcję, która weszła później do moskiewskiej edycji "Sonetów":

Wiesz, jak ich trzeba witać? - bywaj zdrów, bądź zdrowa!

A kiedy masz ich znowu odwiedzić? - Po roku.

KPM znowu posiada redakcję pierwszą, przekreśloną.

Najjaskrawiej jednak ilustruje rzecz "Elegia" (Gdybyś ty na dzień jeden...), gdzie proces ten dotyczy aż 6 wierszy.

W w. 24	AMM	przekreślono: "przybrać",	dopisano: "udać"
w. 28	"	"do gustu mego",	"podług mej woli"
w. 41	"	"co mym sercem",	"co mną dotąd";
w. 42	"	"ze mnie"	"z duszy".

We wszystkich czterech wypadkach KPM pokrywa się z wersją pierwotną, przekreśloną. Podobnie też jest z zakończeniem "Elegii".

W redakcji pierwszej miało ono brzmienie:

A jeśliby los jeszcze falę jako rzucił,

Jak syrena bym nad nią wzbijał się i nucił.

Obok, na skraju rękopisu, poeta dopisał inne zakończenie (bez ostatnich sylab):

Chociażby los groźnemi falami powiew...

Jak syrena bym nad nie wzbijał się i śpie...

Do edycji petersburskiej weszło zakończenie drugie, w KPM figuruje wersja pierwsza.

Nie chcąc nużyć cytowaniem wszystkich analogicznych przypadków dodam jedynie, iż rzecz przedstawia się podobnie z tek-

stem XIV sonetu krymskiego ("Na Czatyrdachu"), w "Zmartwychwstaniu" ("Sen") i w "Elegii godzinie".

Wniosek z tych zestawień nasuwa się bardzo prosty i jednoznaczny: kopista mógł korzystać z AIM ale tylko w fazie wczesnej, pierwotnej, zanim poeta nie zdążył jeszcze powpisywać poprawek do autografu. Bardziej prawdopodobna jest jednak hipoteza jeszcze dalej idąca, że kopista odpisywał teksty z autografów pojedynczych zanim zostały one wpisane przez Mickiewicza do wspólnego notatnika, nazwanego później "Albumem Moszyńskiego". Za takim wnioskiem przemawiają następujące fakty:

1. Tylko część zawartości AIM weszła do KPM;
2. Kolejność w KPM jest inna niż w AIM;
3. 11 utworów w KPM wykazuje różnice tekstowe, w tym jeden bardzo znaczne.

x x x

Zastanówmy się z kolei, kiedy i gdzie mogły być sporządzone odpisy KPM? I na to pytanie pewnych wskazówek dostarczy sam kopiariusz. Obok XVII sonetów odesskich znajduje się w nim tylko jeden sonet krymski, mianowicie "Pielgrzym" (XIV), zwany też sonetem na Czatyrdachu .

Wiemy o nim dość dokładnie, bo z ust samego Mickiewicza, iż powstał w październiku 1825 r. jako najpierwszy z sonetów krymskich:

"Sonety w oktobrze ... Najpierwszy sonet na Czatyrdachu"²⁰
A więc odpisy sonetów w KPM musiały być sporządzone wkrótce po październiku 1825 r., a w każdym razie przed powstaniem nowych sonetów krymskich, gdyż inaczej te również znalazłyby się w kopiariuszu.

I drugi argument pokrewnego ciężaru gatunkowego: wiemy, iż młodzieńczy sonet "Do Niemna" z 1821 r. Mickiewicz do edycji moskiewskiej "Sonetów" przerobił. W kopiariuszu występuje on

jednak w wersji pierwotnej, szczorsowskiej. Ponieważ wszystkie wiersze w KPM pisane są tym samym charakterem pisma i tym samym atramentem, sonet "Do Niemna" musiał być wpisany w Odessie lub Moskwie, razem z innymi wierszami, ale przed powstaniem nowej wersji "Do Niemna", w przeciwnym bowiem razie ona weszłaby niezawodnie do kopiariusza.

Wszystkie te fakty są jednak w rażącej sprzeczności z tym, co podano o autorze kopiariusza. Dominik Pietkiewicz, filareta i członek Związku Przyjaciół, nie był sądzony w procesie filaretów ani też skazany na wywiezienie do Rosji. Pozostał w Wilnie, nie mógł więc dokonywać odpisów w październiku 1825 r. w Odessie lub nieco później w Moskwie. Nie jest też prawdopodobne, by autografy lub kopie utworów Mickiewicza przesyłano mu pocztą do Wilna. Poza tym D. Pietkiewicz był studentem matematyki, znacznie młodszym od grupy filomackiej z Mickiewiczem na czele i nie był z nią związany węzłami przyjaźni czy koleżeństwa. Z tych względów notatki na pierwszej str. KPM: "... pisał przed r. 1827, jego kolega uniwer. Pietkiewicz" nie można uznać za ścisłą.

Jak więc pogodzić z sobą fakty tak różne w czasie i miejscu? Moim zdaniem notatka ołówkowa na kopiariuszu jest po prostu błędna: a u t o r e m k o p i a r i u s z a j e s t n i e D o m i n i k P i e t k i e w i c z l e c z O n u f r y P i e t r a s z k i e w i c z, g ł ó w n y a r c h i w i s t a f i l o m a t ó w.

Jak mogło dojść do takiej omyłki? Wedle opinii obecnych właścicieli "małego archiwum filomatów", pani kustosz Wandy Dreckiej i prof. inż. Zbigniewa Karpińskiego, notatka ołówkowa o D. Pietkiewiczu została zapisana ręką ich dziada, a syna Zofii Malewskiej - Konstantego Brochockiego. Sporządzono ją kilkadziesiąt lat po powstaniu kopiariusza, gdy główni filomaci rozsiani byli po całym imperium rosyjskim, a Onufry Pietraszkiewicz, za pomoc powstańcom w 1831 r., od lat już wielu prze-

bywał na dalekiej Syberii. W takich warunkach młody archiwista domowych pamiątek po swej matce mógł się pomylić bardzo łatwo. Mogły też tu wchodzić w grę i względy ostrożności.

Jakie dowody przemawiają za Pietraszkiewiczem?

Najprostszym i bezspornym dowodem byłoby porównanie omawianego kopiariusza z odpisami archiwum Pietraszkiewiczów w Wilnie. Nie stety, takiego dowodu przeprowadzić nie jesteśmy w stanie, gdyż bogate zbiory Stanisławy Pietraszkiewiczówny uległy ponoć zniszczeniu w czasie ostatniej wojny, a żadne fotokopie tych zbiorów również się nie dochowały. Pozostają więc tylko dowody pośrednie, a jest ich sporo.

I. Kiedy Mickiewicz w końcu października 1825 r. przyjechał z Odessy do Moskwy, zastał tam czterech swoich przyjaciół wileńskich: Józefa Jeżowskiego i Franciszka Malewskiego, przybyłych również z Odessy, oraz Omufrego Pietraszkiewicza i Cypriana Daszkiewicza. Pietraszkiewicz miał więc możliwość sporządzania odpisów poezji Mickiewicza. Listy moskiewskie zarówno Malewskiego jak i Pietraszkiewicza wskazują, iż utrzymywali oni żywy kontakt z Wilnem i przesyłali, i otrzymywali paczki z książkami. KPM mógł więc być przesłany do Wilna Zosi Malewskiej.

II. J. Kallenbach opublikował na podstawie kopii wileńskich O. Pietraszkiewicza trzy następujące wiersze i udowodnił ich Mickiewiczowskie autorstwo: 1. "Do mojej przyjaciółki"; 2. "Gdzie dawniej zrzenicam..."; 3. "Rozeszliśmy się wczora...". W omawianym kopiariuszu występują one jako pozycje: 3, 10, 16 i są całkowicie zgodne z tekstami J. Kallenbacha, czyli z odpisami Pietraszkiewicza.

III. Podobna zbieżność występuje również w zakresie tytułów poszczególnych wierszy. W materiałach rękopiśmiennych i maszynopisach, które prof. W. Borowy gromadził do wydania krytycznego pierwszego tomu dzieł Mickiewicza, znajduje się bardzo dokładny wykaz tytułów wierszy Mickiewicza w dwóch kopiariu-

Lp.	Tytuły według edycji 1826, 1829 i późniejszych	Tytuły w KPM	Tytuły w odpisach Pietraszkiewicza
1.	VIII "Do Niemna" "Sonety", Moskwa 1826	"Do Niemna"	"Do Niemna sonet"
2.	"Do M" Wyd. paryskie 1844	"Do M"	"Do M"
3.	"Do mojej przyjaciółki" Wyd. Kallenbacha 1911	"Do mojej przyjaciółki"	"Do mojej przyjaciółki"
4.	"Sen z Lorda Byrona" Wyd. petersburskie 1829	"Sen z Bayrona"	_____
5.	"Don Karlos" "Znicz" 1834-35	"Don Carlos z Szyllera"	jest u Pietraszkiewicza w innym rkp.
6.	"Euthanasja" Wyd. paryskie 1844	"Euthanasia z Bayrona"	"Euthanasia z Byrona"
7.	"Nowy Rok Myśl z (Jean Paul) Richtera" Wyd. petersburskie 1829	"Nowy rok 1824"	"Nowy Rok 1824"
8.	"Renegat" Wyd. petersburskie 1829	"Basza"	"Basza"
9.	"Żeglarz" (Ile kroć ujrzysz...) "Dzien. Wil." 1827	"Z Imionnika Z"	"Z Imionnika Z"
10.	"Gdzie dawniej zrzenicami..." Wyd. Kallenbacha 1911	"Sonet"	"Sonet"
11.	XI "Rezygnacja" "Sonety", Moskwa 1826	"Sonet"	"Sonet do XX"
12.	XII "Do ..." "Sonety", Moskwa 1826	"Sonet do Pupilli"	"Sonet do Pupili XX"
13.	II (Mówię z sobą...) "Sonety", Moskwa 1826	"Sonet"	"Sonet do XX"
14.	XIII (Pierwszy raz...) "Sonety", Moskwa 1826	"Sonet"	"Sonet do XX"
15.	XIV (Luba ja wzdycham...) "Sonety", Moskwa 1826	"Sonet"	"Sonet do XX"
16.	"Rozeszliśmy się wczora..." Wyd. Kallenbacha 1911	"Sonet"	"Sonet"
17.	XVI "Dobranoc" "Sonety", Moskwa, 1826	"Dobranoc"	"Dobranoc"
18.	XV "Dzieńdobry" "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet"	"Sonet"

19.	XX "Pożegnanie. Do DD". "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet do Donny Giovanny"	"Sonet do Donny Giovanny"
20.	XVII "Dobrywieczór" "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet Dobry wieczór"	"Sonet Dobry wieczór"
21.	III (Nieuczona twa postać...) "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet do M"	"Sonet do M"
22.	X "Błogosławieństwo" "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet Benedetto il Giorno"	"Sonet z Petrar. Benedetto il giorno"
23.	IV "Widzenie się w gaju" "Sonety", Moskwa, 1826	"Rendez vous w gaju Belo"	"Rendez vous w gaju Belv." (rkp.IIa), "... w gaju Belo" (rkp.IIb)
24.	XVIII "Do D.D. Wizyta" "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet"	"Sonet"
25.	V (Potępi nas świętoszek...) "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet"	"Sonet"
26.	"Pielgrzym" (Krymskie, XIV) "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet pisany na Krymie na Czyczyrdachu"	"Sonet w Krymie na Czatyrdachu"
27.	XIX "Do wizytujących" "Sonety", Moskwa, 1826	"Wizyta"	"Wizyta"
28.	I "Do Laury" "Sonety", Moskwa, 1826	"Sonet"	"Sonet"
29.	"Do D.D." Wyd. petersburskie 1829	"Donna Giovanna"	"Donna Giovanna"
30.	"Sen" Wyd. petersburskie 1829	"Zmartwychwstanie"	"Zmartwychwstanie"
31.	"Rozmowa" Wyd. petersburskie 1829	"Rozmowa"	"Rozmowa"
32.	"Godzina. Elegia" Wyd. petersburskie 1829	"Elegia Godzina"	"Elegia Godzina"
33.	"Dwa słowa" "Znicz" 1835	"Dwa słowa"	"Dwa słowa"
34.	"W Imionniku Ludwiki Mackiewiczówny" St. Pigoń, "Źródła Mocy" 1927, Wilno	"Do I.S. wiersz z Imionnika"	_____
35.	"Niepewność" "Dzien. wil." 1827	"Niepewność"	"Niepewność"
36.	"Do D.D. Elegia" Wyd. petersburskie 1829	"Elegia"	"Elegia"

szach Onufrego Pietraszkiwicza oznaczonych numerami: IIa i IIb.²¹ Tytuły odpisów Pietraszkiwicza pochodzą z wczesnych redakcji i różnią się w wielu wypadkach zasadniczo od nagłówków późniejszych, ustalonych przez Mickiewicza do moskiewskiej edycji "Sonetów" z 1826 r. bądź do wydania petersburskiego "Poezji" z 1829 r., czy też do wydań późniejszych.

Otóż po zestawieniu tytułów kopii Pietraszkiwicza z tytułami KPM okazało się, iż są one niemal identyczne. Dla jaśniejszego dowodu przedstawiam poniżej tabelę porównawczą w kolejności zapisów według KPM od poz. 1 do 36. (patrz wklejka).

Najważniejsza oczywiście jest zgodność tych tytułów w KPM i u Pietraszkiwicza, którym Mickiewicz nadał później, w wersji drukowanej, brzmienie inne. Należą tu pozycje: 8, 9, 11, 12, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32. A więc aż w 16 wypadkach tytuły w KPM są inne niż w wersji drukowanej u Mickiewicza, a takie same jak w kopiach Pietraszkiwicza.

Podkreślić tu należy szczególnie zgodność w obu kopiariuszach tytułów w stosunku do późniejszych redakcji większości sonetów. Znamiennie jest również, iż z sonetów krymskich w obu kopiariuszach znajduje się tylko sonet XIV, lecz z tytułem odmiennym niż w edycji moskiewskiej z 1826 r. Podobnie poważne różnice tytułowe występują i w stosunku do wydania petersburskiego z 1829 r.

Pełen wymowy jest też fakt, iż trzy wiersze: 1. "Do mojej przyjaciółki", 2. "Gdzie dawniej zrenicami...", 3. "Rozeszliśmy się wczora...", których Mickiewiczowskie autorstwo udowodnił Kallenbach na podstawie odpisów Pietraszkiwicza, mają w obu kopiariuszach również identyczne tytuły.

Nie bez znaczenia jest też i zbieżność innego rodzaju: oto większość sonetów odesskich (według KPM poz. 10-25) ma tę samą kolejność zapisu w obu kopiariuszach.

Jeśli natomiast chodzi o różnice w obu kopiariuszach, to trzeba stwierdzić, iż w KPM nie ma takich tytułów jak: "Zalo-

ty", "Do Malarza" i "Pchła i rabin", które są w odpisach Pietraszkiewicza, a znów u Pietraszkiewicza brak jest pozycji: "Sen z Lorda Byrona" i "Do I.S. Wiersz z Imionnika (Nieznajomej, dalekiej).

IV. Ponieważ w Polsce nie ma obecnie żadnych rękopisów O. Pietraszkiewicza,* zwróciłem się o pomoc do Centralnej Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie oraz do Biblioteki Polskiej w Paryżu. Otrzymałem fotokopie dwóch listów Pietraszkiewicza z Moskwy: 1. z 20.X.1826 r. i 2. z 15.X.1829 r. Porównanie charakteru pisma obu listów z kopiariuszem wskazuje - moim zdaniem - że pisał go weile wszelkiego prawdopodobieństwa Onufry Pietraszkiewicz.

Wszystkie przedstawione tu argumenty dowodzą, iż mamy tu do czynienia nie z albumikiem Dominika Pietkiewicza, ale z autentycznym kopiariuszem archiwisty filomatów, Onufrego Pietraszkiewicza. Fakt ten podnosi znakomicie wartość omawianego kopiariusza, obecnie bowiem, po zniszczeniu archiwum Pietraszkiewiczów w Wilnie oraz zaginięciu tzw. "Albumu Moszyńskiego", jest to jedyny w Polsce duży zbiór odpisów poezji Mickiewicza z lat 1821-1825.

x x x

Rozprawę powyższą napisałem latem 1963 r. i przesłałem ją do wglądu Profesorowi Pigońowi, który napisał o niej obszerną recenzję pod datą 20.IX.63 r. z końcowym wnioskiem zalecającym druk. Ponieważ jednak Profesor Pigoń powątpiewał o słuszności mojej zasadniczej tezy, iż kopiariusz wyszedł spod ręki Onufrego Pietraszkiewicza, przeto wstrzymałem się z opublikowaniem artykułu do czasu zdobycia odpowiednich autografów Pietraszkiewicza.

* Nie było w trakcie pisania tej rozprawy tj. w 1963 r.

W październiku 1965 r. wyjechałem do Wilna na badania archiwalne. Wziąłem ze sobą fotokopie rzekomego kopiariusza Dominika Pietkiewicza i stwierdziłem w oparciu o autografy, iż wyszedł on spod pióra Pietraszkiewicza. Ponadto moskiewska korespondencja O. Pietraszkiewicza z braćmi z lat 1825-1826, którą przestudiowałem na miejscu, wskazywała niedwuznacznie, iż przygotowywał on w Moskwie odpisy wierszy A. Mickiewicza, J. Czeczota i T. Zana.

Kropkę nad i znalazłem po powrocie z Wilna do Warszawy. Okazało się bowiem, iż Muzeum Adama Mickiewicza otrzymało ostatnio ze Związku Radzieckiego część "Archiwum Pietraszkiewicza". Otóż w "teczce 3" tego Archiwum znajduje się obwoluta z nagłówkiem "Przepisane przez Onufrego Pietraszkiewicza", w której są pomieszczone odpisy młodzieńczych utworów Mickiewicza, przy czym, tak jak podał to prof. W. Borowy w swych maszynopisach do wydania krytycznego (zob. art. s. 44), figurują tam dwa zestawy oznaczane cyframi: IIA i IIB. Zestaw pierwszy, IIA, pisany jest na arkusikach formatu 8° i zawiera 35 utworów, a IIB jest sporządzony na 6 małych arkusikach i obejmuje 12 utworów. Niektóre wiersze występują i w jednym, i w drugim zestawie.

Znamienne jest przy tym, że zestaw mniejszy, IIB, pisany jest na takim samym papierze i o takim samym formacie (12,5 cm x 10 cm) jak i omawiany w artykule moim kopiariusz. Charakter pisma oczywiście ten sam, jak i w KRM, tj. Onufrego Pietraszkiewicza.

Po skrupulatnym sprawdzeniu utworów w KRM i w obu zestawach "Archiwum Pietraszkiewicza" okazało się, iż: w tzw. "Kopiariuszu D. Pietkiewicza" nie ma utworów: 1. "Zaloty" (Póki córeczki opiewałem wdzięki...), 2. "Do Malarza", 3. "Pchła i rabin", 4. "Z Imionnika Aleksandra", a natomiast wśród odpisów "Archiwum" brak jest dwóch pozycji: 1. "Sen z Bayrona", 2. "Do I.S. wiersz z Imionnika", które są w KRM.

Pozostałe wiersze, występujące w obu zbiorach odpisów, mają teksty przeważnie identyczne. Czasem jednak w tekstach "Archiwum Pietraszkiewicza" występują skreślenia i poprawki u góry i wówczas KPM podaje albo wersję pierwotną, tj. przekreśloną, albo dopisaną u góry.

Z wypadkiem pierwszym mamy do czynienia w sonecie "Donna Giovanna" ("Sonet do DD"). W "Archiwum Pietraszkiewicza" był pierwotnie rażący a w niniejszej rozprawie szeroko omawiany błąd w I wersie sonetu: "Moja piscozka", następnie wyraz ten poprawiono na "pieszczotka", natomiast w KPM jest pierwotny, błędny zapis: "Moja piscozka". W sonecie "Do Niemna, czy w wierszu "Basza" ("Renegat") rzecz ma się odwrotnie: tekst w KPM pokrywa się z poprawkami dopisanymi u góry.

Fakty te wskazują, iż oba odpisy powstawały jednocześnie jako kopie bardzo wczesnych brulionowych i być może słabo czytelnych, i nieustabilizowanych ostatecznie tekstów Mickiewicza. Że tak było, wskazuje m.in. "Sonet do Donny Giovanny" (Pożegnanie, Do D.D.), w którym brak jest wersu piątego ("I nie darmo, choć skarbów przed tobą nie składał"); i w "Archiwum" i w KPM Sonet ma tylko 13 wersów. Prawdopodobnie w czasie sporządzania odpisów wersu tego w ogóle jeszcze nie było i Mickiewicz dokomponował go dopiero później.

Wszystkie zacytowane tu przykłady i uwagi wskazują niezbicie, iż tzw. "Kopiarz D. Pietkiewicza" jest odpisem Onufrego Pietraszkiewicza z czasów pobytu jego w Moskwie, przesłanym następnie do Wilna Zosi Malewskiej.

Słowem - dowód filologiczny przeprowadzony trzy lata temu był poprawny, a wniosek końcowy - mimo braku odpowiednich autografów i fotokopii - całkowicie trafny.

Z uwagi na przygotowania do wydania krytycznego dzieł Mickiewicza, oba zbiory odpisów Onufrego Pietraszkiewicza winny być chyba opublikowane, dają bowiem w sumie kapitalny wgląd w warsztat poetycki młodzieńczej twórczości Mickiewicza.

Do rozprawy niniejszej wypadaloby dołączyć jako dokumentację kilka niezbędnych fotokopii, będących w posiadaniu autora, niestety, technika druku "Rocznika" nie pozwala na to.

P r z y p i s y

1. Witold Klinger: "Z niedrukowanych poezji więziennych Jana Czeczota". "Tygodnik Ilustrowany", 1922, nr 22.
2. Stanisław Stankiewicz: "Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej". Wilno, 1936.
3. Henryk Mościcki: "Triolety i wiersze miłosne Tomasza Zana", 1922.
4. Leonard Podhorski-Okoków: "Niebezpieczny bilet"; "Jan z Myszy". "Kurier Warszawski" 1937, nr 313. "Czeczot nieznany". "Lech", 1937, zesz. 3-4, s. 69.
5. Juliusz Saloni: "Rękopisy ze spuścizny po Zofii Malewskiej". "Pamiętnik Literacki", 1948 s. 490-506.
6. Eugeniusz Sawrymowicz: "Drobiazgi mickiewiczowskie". "Pamiętnik Literacki", 1956, zesz. 1-2, s. 426-428.
7. "Dziennik Warszawski", 1826, t. V, s. 183.
8. "Ruch Literacki", 1928, s. 81.
9. "Dziennik Wileński", 1827, t. II, s. 177.
10. "Dziennik Warszawski", 1826, t. III, s. 355.
11. "Znicz", Wilno, 1834, s. 63; 1835, s. 95.
12. Adam Mickiewicz: "Pisma". Wyd. Kallenbacha. Brody, 1911, t. III.
13. "Dziennik Wileński". 1827, t. II, s. 320.

14. H. Kopia: "Czy to wiersz Mickiewicza?" "Pam. Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza", 1887.
15. "Dziennik Wileński", 1827, t. II, s. 54.
16. "Znicz", Wilno, 1835, s. 108.
17. "Dziennik Wileński", 1827, t. II, s. 53.
18. Stanisław Pigoń: "Przed odjazdem w daleką i nieznaną drogę Dziwne losy jednego wiersza A. Mickiewicza". "Źródła Mocy", Wilno, 1927, zesz. 1, s. 80-83.
19. Bronisław Gubrynowicz: "Album Piotra Moszyńskiego". "Pam. Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza", 1898, s. 480-544.
20. Władysław Mickiewicz: "Z teki Fr. Malewskiego". "Rok Mickiewiczowski", 1899, s. 264-265.
21. Wacław Borowy: "Maszynopis". Biblioteka Narodowa, Rkp. nr Akc. 7366, "Dodatek krytyczny", s. 9 a,b,c.